BAYBURT MÂNİLERİNDEN HAREKETLE İLETİŞİMDE YÜKLENDİĞİ FONKSİYONLA MÂNİ SÖYLEME GELENEĞİ*

Dr. Gülin ÖĞÜT EKER

İçtim ama kanmadım
Şu kaynaktan, mâ nice?
Kor her şekle kelâmı
Budur hüner, mânice (Yorgancıoğlu 1996).

İnsanlar arasında anlam yüklü simgeler gönderimi olan **"iletişim"**, aynı zamanda, mesaj kaynağının hedeflediği kitle davranışlarını istediği yönde etkileme veya değiştirme sürecidir. Toplumla olan ilişkisiyle varlığını gösteren iletişim, özünde taşıdığı bâzı değerlerle, tek başına anlam taşımayıp kültürel değerler içinde varlığını sürdürür. Toplumlar, sorunlar karşısında geliştirdikleri çözümlere göre yapılanmakta; bunun sonucunda, kendi ihtiyaçlarına cevap veren bir iletişim sistemi oluşturmaktadır (İnceoğlu 1993: 115; Tüfekçioğlu 1997: 118).

Yüklendiği bütün bu fonksiyonlarla iletişim, ortamlar ve konular ile, ilgili kişiler arasında bağlantı kuran bir mekanizma özelliği gösterir. Aslî olarak değişmeyen bu faktörlerin yanında, iletişim, konuya ve amaca göre değişen mesajlar taşır. Türk âile eğitimine göre, söylenmesi uygun olmayan veya söylendiği takdirde saygısızlık addedileceğine inanılan her türlü fikir ve eylem, şiir veya semboller aracılığıyla dile getirilir. Bu sâyede, dilek, temenni ve cevapları içeren mesajlar, yetiştirilme tarzına uygun olarak, saygı boyutları içinde hedefine ulaşmış olur. İnsan yaratıcılığının, tasarım gücünün ve anlam yükleme yeteneğinin göstergesi olan bu iletişim metodu, her toplumda geçerli olan davranış ve tutumları oluşturarak, olaylara, o toplumu özgü olma vasfı kazandırır.

M.Ö. III. yüzyılda târih sahnesine çıktığı kabul edilen Türk Milleti, târihî süreç içinde, farklı kültür ve dinlerle temas hâlinde olmasına rağmen, millî geleneğe bağlı edebiyatlarını günümüze kadar getirmeyi başarmıştır. Halk şiiri geleneği de, Türk kültürünün târih sahnesinde gösterdiği değişim ve gelişimle paralellik arzetmiştir. "Aynı uygarlığa bağlı kültürler, benzer dünya görüşünde birleşirler ve neticede, o uygarlığa özgü bir edebiyat anlayışı doğar" (Artun 1995: 5). Toplumların kültürel değerlerinin bir bütünü olan edebî eserler de, yaşam biçimini yansıtan göstergelerdir.

Fuad Köprülü'nün de belirttiği gibi "Her edebî şekil, her tahlil, her düşünce tarzı bir toplumun, bir sanatkârın mahsûlüdür" (Günay 1986:10). "Halk edebiyatı, kendisini besleyen bütün kaynakların yönlendirmesi ve mutlak güzelliğe ulaşma çabası ile ilâhî aşkı, dinî-tasavvufî şiirlerle yüceltir, günlük yaşamın özelliklerini ve beğenisini över, acılarını dramatik dille vurgular, toplumsal ve kişisel çarpıklıkları taşlamalarıyla gözler önüne serer. Anadolu insanının dünya görüşünün yanı sıra, estetik modeller de bu ürünlerde temsil edilir" (Artun 1996: 6).

Bir milletin hayâtında millî kimliği belirleyen kültür taşıyıcıları, geniş anlamda, sözlü ve yazılı ifâde gelenekleridir. Her iki gelenek arasındaki ilişki, kültürü oluşturan; birbirini etkileyerek gelişen maddî mânevî faaliyetler arasındaki ilişkiye benzer. Sözlü kültür unsurlarının sürekliliği; fonksiyon, yapı ve muhteva değiştirmeleri, yerlerini yeni unsurlara terketmeleri, ortak kabulleri yaratan topluluğun bunlara karşı takınacağı ortak tavra bağlıdır. Resmî olmayıp gönüllü katılım hususiyeti gösteren her ortak kabul, kendini yaşatan bir gelenek taşır. Bu gelenekler, millî kimliği paylaşan bütün üyeler tarafından tam anlamıyla bilinmese de, istinad ettikleri temel vasıflar itibâriyle bilindiklerinden, toplumu oluşturan üyelerin, benzer olaylar karşısında müşterek tavır takınmalarına sebep olur (Yıldırım 1998: 37-38).

Bu bağlamda, Türk toplumunun geleneksel ortamda iletişimi sağlamak için başvurduğu en yaygın türlerden biri ***mâni*** dir. Anadolu ve Trakya'nın hemen her bölgesinde olduğu gibi, Bayburt'ta da, düğün, bayram, hıdrellez gibi eğlence ortamları, ekin biçimi, bağ bozumu, kışlık yiyecek hazırlama gibi iş ortamları, duygu düşüncelerin, mâniler aracılığıyla dile getirildiği ortamlardır. "Mânilerin dört mısraı içinde, en küçük kuş cıvıltılarından denize kadar bütün bir tabiatı görmek nasıl mümkünse; cemiyet hayâtını, kılık kıyâfetleri; sevginin, aşkın ve yârin tasvirini; vefâsızlığı, ihmâli, iyi gün dostlarını, ölümü, tek kelime ile dünyâyı görmek ve tanımak mümkündür" (Yağmurdereli 1963: 3). Farklı mekânlarda çeşitli görevler üstlenen mâniler, örfî hukukun da hoşgördüğü sınırlar içinde, duygu, düşünce ve arzuların özgürce sergilendiği dörtlüklerdir. Çeşitli olaylar karşısında, düşüncelerin dışa vurulmasına aracılık eden mâni, bu özelliği ile iletişimi sağlamada çok önemli bir rol üstlenmektedir.

Târihimize baktığımızda, iletişim kurmada şiir ve sembolleri kullanmanın, yeni bir uygulama olmadığını görüyoruz. "Türk sözel şiir koşup düzüp, çalıp çığırıp söyleme kurumu ve sözel şiir yaratma sanatı, binlerce yıllık bir gelişim süreci izleyerek günümüze erişmiştir. Uzun bin yılları ve yüzyılları içine alan bu gelişim süreci içinde, adlarını bildiğimiz ve bilmediğimiz sayısız sanatçı, bu kuruma ve sanata katkıda bulunmuştur" (Yıldırım 1998: 505). Şiirle ifâdedeki güzellik, akıcılık, tabiîlik, duygu yoğunluğu ve aynı zamanda hafızalarda daha kolay kalma özelliği, anlatım türlerinin çoğunda, nazmın nesre tercih edilmesine sebep olmuştur. Türk edebiyâtının en önemli ve eski yazılı kaynaklarından olan Divanü Lûgat-it-Türk'te[1] yer alan şiir parçaları, duygu ve düşünceleri nazımla ifâde etmenin, İslâmiyet'in kabûlünden önce de var olan köklü bir gelenek olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, Kutadgu Bilig'deki, Kitâb-ı Dede Korkut-Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân'daki *"Koçun türküsünün mânisini ver"* ve Yunus Emre'deki *"Dilin ile şakırsın, çok mâniler okursun"*, Karacaoğlan'daki *"Karacaoğlan der ki bir mâni söyle, ezelden kalmıştır bu kanun böyle"*, Âşık Ömer'deki *"Fisebilullahtır Veysî nidası, Tebrizî söyler bir hoşça mâni"* gibi ifâdeler, pek çok halk şâirinin şiirlerinde, kavram ya da metin olarak 'mâni'nin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca, şifâhî özelliğe sâhip olan mânilerin târihî geçmişinin, sözlü kaynaklarda çok daha eskiye uzanacağı muhtemeldir. Anadolu ve Trakya'da tespit edilmiş mânileri içeren ilk eser, Macar müsteşriki Ignacz

Kunoş tarafından 1880 yılında Budapeşte'de basılan "Osmanlı-Türk Halk Edebiyâtı Mecmuası" adlı çalışmadır. Daha sonra, bu eserin ikinci cildinden alınan üç yüz yirmi dokuz mâni, Edebiyat Fakültesi Mezunları Cemiyeti tarafından "Halk Edebiyâtı Örnekleri: 1, Mâniler" ismiyle neşredilmiştir (Bayrı 1955: 1043).

Fahri Fındıkoğlu'nun sözleriyle "Mâşerin isimsiz şâirleri" tarafından oluşturulan mânilerde realizm, naturalizm ve idealizm, tatlı bir renk içinde birbirine karışmıştır. İsimsiz şâir, önce tabiata bakıyor; onun tasvirini çizerek realist davranıyor. Hemen arkasından, ruh âlemiyle tabiat tasvirleri arasında çağrışımlar yaparak sembolizmle karışık idealizmi gerçekleştiriyor. Bütün bu tablonun neticesinde, tabiattaki güzelliklerin, hislerin, mânevî güzelliklerin fevkalâde uyumlu bir kompozisyonu ortaya çıkıyor (Fındıkoğlu 1997: 80-81).

Şeftalinin dalına
Yanağının alına
Hangi arı konmuştur
Dudağının balına (Filizok 1984: 146).

Üzüm koydum sepete
Yar oturur tepede
Yârim gelip geçende
Şan verir memlekete (Yardımcı 1991: 15).

Dağ üstünde iki yol
Biri gider Bağdat'a
Hasretler kavuşunca
Dağlar gider imdada (Yardımcı 1991: 12).

dörtlüklerinde olduğu gibi, tabiat, aşk, ayrılık, vuslat gibi duygular estetikle bir bütün oluşturarak mânilerde can bulur. Az kelimeyle çok şey anlatmak, mâninin özünü teşkil eder. Dakikalarca konuşarak anlatılacak acıyı, üzüntüyü, yalnızlığı, sitemi:

Senem sese mi geldin?
Kadem basa mı geldin?
Sağlığımda gelmedin
Öldüm yasa mı geldin? (Erol 1994: 41).

örneğinde olduğu gibi dört satırda ifâde etmek, biçim, estetik ve duygunun sanatkarâne terkibidir.

Geleneğin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli fonksiyonlar yüklenen; anonim halk edebiyâtının en yaygın ve en küçük türü olan 'mâni' nin etimolojisi, kesin olarak açıklanabilmiş değildir. Ahmet Vefik Paşa, Şemseddin Sâmi, Ahmet Râsim, Niyazi Eset, Hüseyin Kâzım Kadri, Fuad Köprülü ve daha pek çok araştırmacının üzerinde farklı görüş belirttiği 'mâni' kelimesinin, Arapça 'ma'nâ'dan gelmesi muhtemeldir (Terzibaşı 1970: 56; Akalın 1972: XI; Dizdaroğlu 1969: 52; Türk Dili ve Edebiyâtı Ansiklopedisi: 134).

Çok geniş bir coğrafî alana yayılan 'mâni', Denizli'de ***mâna***; Urfa'da ***me'âni***, ***hoyrat***; Doğu Karadeniz'de ***karşı-beri***; Âzerbaycan'da ***bayatı***; Irak Türklerinde ***hoyrat***; Kazan ve Kırgız Türklerinde ***aytipa***, ***kayım öleng***, ***ülenek***; Tatar Türklerinde ***cink***, ***çinik***, ***şın***; Kırım Tatarlarında ***mane***; Özbek Türklerinde ***aşula***, ***koşuk*** adlarıyla söylenmektedir (Gözaydın 1989: 3).

7 veya 8'li hece vezniyle, aaba/aaab veya abcb uyak düzeniyle, dört mısrâdan oluşan 'mâni', tek dörtlük içinde anlam bütünlüğü gösteren, en kısa ve yoğun anlatım türüdür (Dizdaroğlu 1969: 54; Elçin 1986: 281). Edmond Saussey'in deyimiyle "en belli başlı karakteri, kendi kendine yetmek" olan mâniler, dört mısrâdan az ya da çok da olabilir. Mâninin ilk iki mısrâı, "duygu, düşünce veya hayâlin âdeta girişi sayılır" (Elçın 1990: 7).

Anlam yoğunluğu taşıyan mısrâlar, genellikle üçüncü ve dördüncü satırlarda karşımıza çıkar.

Muhtemelen, hanımların, erkeklere nazaran daha yumuşak ve duygusal olmaları hasebiyle, genellikle kadınlar tarafından icrâ edilen mâniler, "usta şâirlerin bile kolay kolay söyleyemeyeceği güzellikteki" eserlerdir (Elçin 1990: 7). "İnsanlıkla başlayan ve onunla devam edecek olan" temaların başında, aşk ve sevgi yer alır (Elçin 1990: 7). Hasret, kıskançlık, ayrılık, pişmanlık, öfke gibi ferdî duyguların yanı sıra, önemli gün ve olaylar gibi sosyal temalar da, mâninin konu dağarcığı kapsamındadır. Sevdâlıların birbirlerine olan duyguları, gurbete giden eşe duyulan hasret, bu hasrete bağlı kıskançlık, verilen sözlerin tutulmayışı, vefâsızlık, kadere isyan, ana-baba şefkatine duyulan özlem, güzellik-çirkinlik, nesil farklılığı ve paylaşamamadan kaynaklanan gelin-kaynana çatışması vb. gibi kültürümüzle içiçe olan pek çok âdet, davranış ve uygulamalar mânilere temel teşkil eden konulardır (Elçin 1990: 8).

Soy sürme temeline dayanan Türk âilesinde saygı, sevgi ve uyum vardır. Ana, baba ve evlâtlar arasındaki sadâkat, sevgi ve saygı bağı son derece kuvvetlidir. Âile düzeninde büyüklere gösterilen saygı, devlet büyüğü hükümdar ve beylere gösterilen mutlak itaat ve saygının temelidir. Bilinen ilk örnekleri, Göktürk Kitâbeleri'nde görülen[2] bu saygı ve itaat, âdeta, Türk hayat felsefesinin ve dünya görüşünün temeli olmuştur. Bu derece köklü sosyal ve kültürel temellere dayalı Türk âilesinde, evlenme arzusuyla ilgili düşünce ve duyguların ebeveynlere doğrudan ifâde edilmesi, ata evinden sıkılıp bir an önce ayrılma isteğini akla getirebileceğinden 'saygısızlık' olarak telâkki edilir ve bu yola başvurulmaz. Evlenme isteğinin en açık ifâdesi bile, Dede Korkut Hikâyeleri'nde, Kam Büre Bey'in oğlu Bamsı Beyrek'e " *Oğul, bugün Oğuz'da anlatılacak neler gördün?*" sorusuna, oğlunun" *Ne göreyim, oğlu olan evermiş, kızı olan göçürmüş.*" (Gökyay 1939: 36) örneğinde olduğu gibi, son derece estetik ve kinâyeli bir üslûp ile dile getirilirdi.

Direkt olarak söylendiğinde saygısızlık addedilebileceği düşüncesiyle, gönlündeki sevdâyı, evlenme arzusunu:

Su gelir merdin merdin
Su değil benim derdim
Sular mürekkep olsa
Yazılmaz benim derdim (Yardımcı 1991: 13).

veya

Yüzüğüm kaş istiyor
Cevahir taş istiyor
Bu uzun gecelerde
Yanım yoldaş istiyor (Yardımcı 1991: 14)

ya da

Mendilimde kare var
Yüreğimde yara var
Ne ben öldüm kurtuldum
Ne de derde çare var (Yardımcı 1991: 13).

gibi mânilerle dile getiren Bayburtlu genç, yetiştirilme tarzına uygun olarak, saygı boyutları içinde hedefine ulaşmış olur.

Kültürel değerleriyle mânevî varlığını koruyan Türk Milleti, rutin hayâtta da bunu pek çok örnekle ortaya koyar. Tarlada ekin biçerken, başak demeti yaparken, kışlık yiyecek hazırlarken, bulunulan yere, sâhip olunan ruh hâline göre, istekler, sevgiler, sıkıntılar duygu yo-

ğunluğunu ifâdede başvurulan en etkili metodla; yâni, şiirle, bilhassa da, mâniyle dile getirilir. Düğün, tören, bayram, hıdrellez, akraba toplantıları gibi insanların biraraya gelerek aynı toplumun üyesi olma hazzına ulaştıkları mekânlar, aynı zamanda, gelenek göreneklerin canlandırıldığı, birlik ve berâberliğin pekiştirildiği ortamlardır. Bu tür toplantıların en etkili anlatım türlerinden olan mânilerde, Türk insanı, sanat ve edebiyat yeteneğinin en üst noktasına ulaşarak, bir profosyonel gibi, anlatmak istediği düşünceyi, tek dörtlük içinde çok veciz bir ifâdeyle; aynı zamanda, veznine, âhengine, kâfiyesine de dikkat ederek icrâ eder. Dar bir bakış açısıyla bakıldığında yaşanması çok zor ve keyifsiz gibi görünen geleneksel hayat, mânilerin kısa satırlarında renklenir, canlanır, anlam kazanır. Sosyal baskılar sebebiyle bilinç altına atılan duygular, istekler, hoşnutsuzluklar, monoton bir konuşmayla söylendiğinde aykırı olabilecek konular, mâni dörtlükleriyle ifâde edildiğinde, ortamın tabiiliğiyle tam bir paralellik arz eder. Mâni aracılığıyla iç dünyâsını ortaya koyan kişi, bir taraftan duygusal baskılardan kurtulmanın rahatlığını hissederken, diğer taraftar da en rahat ve kısa iletişimini sağlamış olur.

Mânileri, konuları itibâriyle "düğün, atışma, niyet, iş, mektup, bekçi ve davulcu, âşık-hikâyeci mânileri" vb. şekilde tasnif etmek mümkündür (Boratav 1970: 287). Bildirimizde, bu tasnif içinde yer alan sevdâ mânileri üzerinde durulacaktır. Aşk, sevda, ayrılık, ölüm, vuslat vb. pek çok konuda söylenen mâniler, "kaynağı itibâriyle özele; kullandığı malzeme ile genele" (Filizok 1983: 175) hitap etmektedir. İnsanlığın ortak duygusu olan aşk, mâninin aslî temidir. Uğruna dağlar delinen, mecnun olup gezilen, ülkeler fethedilen, yoluna canlar verilen, uçan kuşlardan haber sorulan, cefâsı çok 'sevgili' de, mâninin baş kahramanıdır. "O, tâze yağmış kardır; yedi dağın çiçeğidir; sümbül ve katmer gülün hasıdır; kınalı kekliktir; turfanda kelektir" (Yağmurdereli 1963: 11). Geleneksel kesimde yaşayan delikanlı, sosyal normların yaptırım gücü sebebiyle, beğendiği, sevdiği kıza, duygularını direkt olarak söyleyemez. Düğün, bayram gibi gelenek göreneklerin canladırıldığı eğlence ya da iş ortamlarında, delikanlı, mânilerle gönlünü sevdâlısına açar; sevdiğinin düşüncelerini de yine mânilerle öğrenir. Söylendiği ortamla bütünlük sağlayan, toplumu oluşturan bireyler tarafından da onaylanan mâniler, aynı zamanda, haber taşıma fonksiyonuna sâhiplerdir. Sevdâlıların birbirlerine iletmek istedikleri mesajlar, mânilerde dile gelir. Evinden, âilesinden uzak olan eş, yazdığı mektupta, toplumsal baskılar sebebiyle karısına olan muhabbetini söyleyemeyip çocuğunu soramayınca:

A mektubum var da gel
Haberini al da gel
Bir idik iki olduk
Üç olduk mu sor da gel! (Başgöz 1957: 9)

diyerek, merâmını anlatır. Bayburtlu genç kız ya da delikanlı, 'gönlünün düşeceği' kişiyi ararken:

Karadır kaşın ördek
Yeşildir başın ördek
Bu göllerde çift idin
Haniya eşin ördek (Yardımcı 1991: 12).

Sarı kavun dilimi
Uçurdum bülbülümü
Çıksam dağlar başına
Arasam sevgilimi (Yardımcı 1991: 12).

Kahve piştiği yerden
Pişip taştığı yerden
Güzel çirkin aranmaz
Meyil düştüğü yerden (Yardımcı 1991: 13).

dörtlükleriyle merâmını anlatır ; 'gönlünün sultânı' bulduğunda da:

Kale kaleye bakar
Kaleden sular akar
Kızın bir âfet olmuş
Cahil gönlümü yakar (Yardımcı 1991: 16).

Terliğini diktiğim
Teflişine düştüğüm
Yüzbin yiğit içinde
Elim ile seçtiğim (Yardımcı 1991: 17).

Pencerede perde ben
Yeni düştüm derde ben
Ben bu dertten ölürsem
Nice yatam derde ben (Yardımcı 1991: 13).

Konağın kapısına
Mayilem yapısına
Yarim bir mendil yolla
Yatayım kokusuna (Yardımcı 1991: 14).

Akşamın vakti geçti
Bir güzel baktı geçti
Zülfünü kement etmiş
Boynuma taktı geçti (Ergun 1938: 315).

dörtlükleriyle, sevdâsını yine mânilerde dile getirir. "Esse ince bir duman, konuşsa sevdâlılar" veya "Yüzünde göz izi var, sana kim baktı yârim" diyecek kadar nâzikâne uslûpla söylenen mânilerin yanında:

Nar ağacı değilem
Yel vurdukça eğilem
Eğil eğil öpem yar
Ben yabancı değilem (Başgöz 1957: 21).

Gara goyun guzuladı
Guzusunu özüledi
Çok bekletme Hasan Ağam
Ayaklarım sızıladı (Tuğrul 1979: 265).

Minare üstüne yazı
Gül memenin beyazı
Gül memenin üstüne
Kılsam sabah namazı (Yardımcı 1991: 16).

Karpuz kestim kan gibi
Kızın gönlü var gibi
Al yorganı kaldırdım
Yeni yağmış kar gibi (Başgöz 1957: 23).

Küp içinde kömeler
Titiriyor memeler
İstedim de vermedi
Şimdi yesin pireler (Başgöz 1957: 21).

diyecek kadar cüretkâr olanlara da rastlanmaktadır. Gençlerin, birbirlerine olan duygularını, isteklerini anlatmada, 'deyiş' adıyla karşılıklı söyledikleri mâniler de bulunmaktadır:

Şu derede buz musun?
Gelin misin kız mısın?
Akşama geleceğim
Evde yalnız mısın?

Şu derede buzum ben
Gelin değil kızım ben
Geleceksen akşam gel
Evde yalnızım ben (Gözaydın 1989: 8).

Bahçalarda gül var mı?
Gül dibinde yol var mı?
Gece yanına gelsem
Bana bir yerin var mı?

Bahçamızda gül de var
Gül dibinde yol da var
Hoş geldin safa geldin
Gönülde yerin de var (Gözaydın 1989: 8).

Bayırda harmanım var
Sultandan fermanım var
Yiğit isen gel bana
Derdine dermanım var.

Bayırda harman olmaz
Sultandan ferman olmaz
Ben her kıza gelemem
Her kızda derman olmaz (Gözaydın 1989: 9).

Kültür aktarımında çok önemli görevler üstlenen mâniler, Türk insanının yaratıcılığının, tasarım gücünün ve anlam yükleme yeteneğinin hârikulâde örnekleri ile karşımıza çıkar.

Denize dalan bilir
Dalmayanlar ne bilir
Gönül ateşten gömlek
Giymeyenler ne bilir! (Yardımcı 1991: 16).

Uzaklar seçilmiyor
Gönüldür geçilmiyor
Gönül bir top ibrişim
Dolaşmış açılmıyor (Yardımcı 1991: 17).

diyen genç, sevdânın gücünü, önemini çok kısa ve veciz bir ifâdeyle anlatır.

Başka bir genç, hayâtı anlamlı hâle getiren, her zorluğa karşı gelmeyi sağlayan gücün; yâni, sevgilinin önemini vurgulamak için:

Mani demeye geldim
Kaymak yemeye geldim
Meramım kaymak değil
Yari görmeye geldim (Yardımcı 1991: 15).

Karşıda koyun kuzu
Koyuna verin tuzu
Ağlatmayın yiğidi
Verin sevdiği kızı (Yardımcı 1991: 18).

Mâni mâniyi açar
Mâniden kaldım naçar
Kırılacak parmaklar
Yarsız yorganı açar (Atak 1952: 12).

Câminin havlusuyam
İçinin selvisiyem
Eller ne derse desin
Ben yârin delisiyem (Elçin 1990: 65).

Mâni dedim duydun mu?
Yar beni unuttun mu?
Bir deste gül gönderdim
Koynunda kuruttun mu? (Yardımcı 1991: 16)

diyerek, gönlündeki sevdâyı açığa çıkarır. Aşk o derece kuvvetli bir duygudur ki, dağları titretecek kadar büyük olan sevdâsına karşılık göremeyen, sevdiğine hâlini anlatmak isteyen âşık:

Su gelir güldür güldür
Mendilim dolu güldür
Kuşlar kurbanız olam
Hâlimi yâre bildir (Yardımcı 1991: 14).

Giderim dur diyen yok
Kebap oldum yiyen yok
Ayrılık gam gömleğim
Benden gârı giyen yok (Yardımcı 1991: 13).

Ateş idim kül oldum
Bir zalime kul oldum
Kuş dili bilmez idim
Şakıdım bülbül oldum (Yardımcı 1991: 17).

Ağaçta hurma mısın?
Gergefte sırma mısın?
Ben burda ah çekerim
Sen orda duymaz mısın? (Afif 1962: 5).

dörtükleriyle, gönül kırgınlığını, sitemini dile getirir. Sevdâsına olan bağlılığını, sadâkatini:

Maniyim mani miyim?
Beline kemer miyim?
Yedi yıl berrak kalsam
Sözümden döner miyim? (Yardımcı 1991: 13).

Çayır ince biçilmez
Su bulanık içilmez
Bana derler yardan geç
Candan tatlı geçilmez (Elçin 1990: 68).

dörtlükleriyle ifâde eden genç, birlikteliğine engel olmak isteyen kişilere de:

Karşıda kara kedi
Ağzında keklik eti
Vermezsen nazlı yâri
Yıkarım memleketi (Yardımcı 1991: 12).

Bu dağın ardı meşe
Gün aşa gölge düşe
Beni yardan edenin
Evine şivan düşe (Yardımcı 1991: 14).

diyecek kadar sert konuşur. Bütün bu örneklerde de görüldüğü, Bayburt'ta mâni söyleme geleneği, Türk insanının tasarım gücünü, maddî ve mânevî unsurların âhenkli sentezini ortaya koyuştaki kudretini, tabiatı, güzeli, sevdâyı ele alıştaki inceliğini göstermektedir.

Mâni söyleme, Türk Milleti için bir yaşam biçimidir. Bu yönüyle mâniler, Türk halkının söz dağarcığının zenginliğini, bilgi birikimini, söz yeteneğini, duyguları ifâde etmedeki kudretini göstermekte; folklor ürünlerinin kültür taşıyıcılığı fonksiyonunu yüklenmektedir. Duyguların yoğun ve anlamlı bir bütün içinde, şeklî özelliklere dikkat edilerek, gelenek göreneklerden de izler taşıyacak şekilde tek dörtlük hâlinde verilmesi, icrâ edenlerin, resmî eğitim almamış olmasına rağmen, bir profesyonel gibi konuya hâkimiyetini göstermektedir. Toplumun, kendini ifâde etme yeteneğinin göstergesi olan mânilerde, sosyal hayatla ilgili maddî mânevî her türlü kültür unsurunu bulmak mümkündür. **Duygu ve düşünceleri aktarma; haberleşme; öğüt verme; eğlendirme, hoş vakit geçirme; bastırılan duyguların dile getirilmesiyle rahatlatma; gelenek görenekleri canlandırma; aynı toplumun üyesi olan insanları birarada bulundurma hazzına ulaştırma** gibi fonksiyonları bulunan mâni, geleneksel ortamda kullanılan en kısa ve etkili sözlü iletişim metodudur.

Kültür kaynaklarının Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan zaman sürecinde, halk şiir geleneğini şekillendirici etkisi vardır. Sosyal yapı, değerler ve kurumlar bütününün meydana getirdiği, gelişme özelliği gösteren, kişileri ortak noktalarda birleştiren bir sosyal yaşam biçimidir (Tural 1994: 14). Toplumlar, 'gelenek' olarak adlandırılan kalıp davranış, ortak düşünce ve anlayış sistemleriyle oluşmuş ve varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kültürleşme adı verilen evrensel süreçte, kültür varlıkları, yeniyi alarak değişir, gelişir (Güvenç 1993: 138).

İnsan, ne kadar 'medenî bir varlık' olursa olsun, milletlerin ihtiyaçlarına cevap verecek ölçüde değişim ve gelişim gösteren mânevî değerlerin hazzına, her zaman ihtiyaç hissedecektir. Teknoloji ve bilimin hızla yayıldığı günümüzde, geleneksel değerler, aslını ve fonksiyonunu yitirmeden modern değerlerle sentez oluşturarak varlığını devam ettirecektir. "Her edebî gelenek, belli bir kültür birikimi, dünya görüşü ve inanç sistemi ile yaşam biçiminin sanatçılar tarafından özümsenip yorumlanmasıyla özgün anlatımlarına kavuşur" (Günay 1988: 102). Türk insanının duygusunu, düşüncesini,

edebî ve estetik zevkini, memnuniyetsizliklerini, özlemlerini, dertlerini, gelenek göreneklerini dile getiren mâniler de, diğer edebî geleneklerle beraber kültürümüzü besleyen halk dinamikleridir. Kültürel kimliğimizin oluşmasında ve devamlılığında aslî fonksiyonlar üstlenen halk kültürü ürünleri, toplumların karakteristiğini belirlemede en önemli etkenlerden biridir. Bu bağlamda, Türk sosyal yapısının canlı, duygulu ve estetik ifâdesinin en kısa ve etkili anlatım yolu olan mâniler, geleneğin kuşaktan kuşağa aktarılmasında çok önemli bir rol üstlenmektedir.

Millî kültür unsurları şeklinde hayâtın hemen her safhasında karşımıza çıkan folklor ürünleri, kültürel değerlerin göstergesi olarak, sosyal hayat içindeki fonksiyonlarını her zaman muhafaza edeceklerdir. Bilinen yazılı kaynaklara göre, on üç asırlık köklü ve eski bir târihi olan edebiyatımız, gelenek bütünlüğü içinde geçmişten günümüze aktarılan kültürel mirasımızla . varlığını sürdürmüş ve Türk Milleti var olduğu müddetçe de sürdürmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

1. AFİF, Afife, **Mânilerden Bir Demet**, Ankara, 1962.
2. AKALIN, Sami, **Türk Mânileri**, c. 1-2, Millî Eğitim Basımevi, Istanbul, 1972.
3. ARTUN, Erman, "Ozandan Âşığa Halk Şiiri Geleneğinin Kültür Kaynakları", **İçel Kültürü**, 1995.
4. ARTUN, Erman, **Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Feymânî**, Adana, 1996.
5. ARTUN, Erman, **Tekirdağ Halk Kültürü Araştırmaları**, Tekirdağ Genç Yöneticiler ve İş Adamları Derneği Yayınları: 1, Tekirdağ, 1988.
6. ATAK, Ali Osman, **Seçme Halk Mânileri**, Ankara, 1952.
7. ATALAY, Besim, **Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi I**, Türk Târih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.
8. BAŞGÖZ, İlhan, **Mânilerimizden**, Dost Yayınevi, Ankara, 1957.
9. BAYRI, M.Halit, "Eski Bir Mâni Mecmuası", **Türk Folklor Araştırmaları**, c.3, s.66, Ocak 1955.
10. BORATAV, Pertev Nâili, "Mâni maddesi", **İslâm Ansiklopedisi**, 7. cilt, Istanbul, 1970.
11. DİZDAROĞLU, Hikmet, **Halk Şiirinde Türler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969.
12. DURAK, Mustafa, "Mâni Sınıflandırmalarına Bakış", **Türk Dili Dergisi**, y.4, c.4, s.22, Ocak 1991.
13. DÜZGÜN, Dilâver, **Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Folklor ve Halk Edebiyatı ile İlgili Çalışmaları**, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
14. ELÇİN, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 365, Ankara, 1986.
15. ELÇİN, Şükrü, **Türkiye Türkçesinde MÂNİLER**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 115, Ankara, 1990.
16. ERGİN, Muharrem, **Orhun Âbideleri**, Boğaziçi Yayınları, Istanbul, 1978.
17. ERGUN, Sadettin Nüzhet, **Halk Edebiyâtı Antolojisi**, Devlet Basımevi, Istanbul, 1938.
18. EROL, Aydil, "Mâni ve Horyat", **Türk Edebiyatı**, s. 254, Aralık 1994.
19. ESET, Niyâzi, **Mâniler Kılavuzu**, Ankara Halkevi Neşriyatı: 30, Ankara, 1946.
20. FİLİZOK, Rıza, "Mânilerde Müşterek Yapı Hususiyetleri", **Mehmet Kaplan Armağanı**, Dergâh Yayınları, Istanbul, 1984.
21. FİLİZOK, Rıza, "Mânilerin Tasnifi Problemi ve Mânilerde Değişmeyen Unsurlar", **E.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 1 (1983).
22. GÖKBAKAR, İbrahim, "Mâni Üzerine", **Ülkü** (yeni seri), c. 10, s.113, y.1, Haziran 1946.
23. GÖKSU, M. Hasan, **Mânilerimiz**, Milliyet Yayınları, Türk Klâsikleri Dizisi: 3, 1970.
24. GÖKYAY, Orhan Şâik, **Dede Korkut Masalları**, Muallim Ahmet Hâlit Kitabevi, Istanbul, 1939.

25. GÖZAYDIN, Nevzat, "Anonim Halk Şiiri Üzerine", **Türk Dili Özel Sayısı III** (Halk Şiiri), s.445-450, Ocak-Haziran 1989.

26. GÜNAY, Umay, "Âşık Tarzı Edebiyat Hakkında Düşünceler" **'Mehmet Kaplan İçin'**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

27. GÜNAY, Umay, "Folklor, Reklâm ve Tarhana", **Millî Folklor**, c.4, y.8, sayı 31/32, Güz/Kış 1996.

28. GÜNAY, Umay, **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüyâ Motifi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 16, Ankara, 1986.

29. GÜVENÇ, Bozkurt, **Türk Kimliği, Kültür Târihinin Kaynakları**, Ankara, 1993.

30. HALICI, Feyzi, **Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 58, Ankara, 1992.

31. İNCEOĞLU, Metin, **Tutum Algı İletişim**, V Yayınları, Ankara, 1993.

32. OĞUZ, M. Öcal, "Halk Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi", **Millî Folklor**, c.3, y.5, s.19, Güz 1993.

33. ÖCAL, Ahmet, "Yozgat Boğazlıyan'da Mâni Geleneği ve Boğazlıyan Yöresi Mânileri", **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 228, Ankara, 1966.

34. ÖĞÜT EKER, Gülin, **Türk Düğün Geleneği İçinde Karakeçili Türk Düğünü**, H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, Ankara, 1998.

35. SAKAOĞLU, Sâim, "M. Hasan Göksu'nun Mânilerimiz'i", **Türk Dili**, 1999/1, s. 568, Nisan 1999.

36. TERZİBAŞI, Atâ, **Kerkük Hoyratları ve Mânileri**, Ötüken Yayınları, Istanbul, 1970.

37. TORUN, Ali, "Mâni Tarzı ve Bu Tarzın Menşei Hakkında Bazı Düşünceler", **Millî Folklor**, c.1, y.1, s.2, Haziran 1989.

38. TUĞRUL, Mehmet, "Çal Köylerinden Derlenmiş Türkü, Mâni, Ninni, İlâhi ve Tekerlemeler Üzerine", **Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı**, Ankara, 1979.

39. TURAL, Sâdık Kemâl, **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, Ankara, 1994.

40. TÜFEKÇİOĞLU, Hayati, **İletişim Sosyolojisine Başlangıç**, Der Yayınevi, Istanbul, 1997.

41. **TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ**, c.6, Dergâh Yayınları, Istanbul, t.y.

42. YAĞMURDERELİ, Nesip, **Mânilerimiz**, Istanbul, 1963.

43. YARDIMCI, İlhan, **Şen Ol Bayburt**, Istanbul, 1991.

44. YARDIMCI, Mehmet, **Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri**, Ürün Yayınları, Ankara, 1998.

45. YILDIRIM, Dursun, "Dede Korkut'tan Ozan Barış'a Dönüşüm", **Türk Dili**, s. 570, 1999/1, Haziran 1999.

46. YILDIRIM, Dursun, **Türk Bitigi**, Araştırma/İnceleme Yazıları, Akçağ Yayınları: 275, Ankara, 1998.

47. YORGANCIOĞLU, Oğuz M., **Mâniler**, Mağusa-Kıbrıs, 1996.

NOTLAR

* Bu yazı, 19-25 Temmuz 1999 târihleri arasında Bayburt'ta düzenlenen "10. Yılında Bayburt Vilâyeti" Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

3 *Körklüg tönüg özüngge Gördü elbiseyi özüne*
Talıg aşığ adhınka Tatlı aşını başkasına
Tutgıl konuk ağırlıg Yedir de konuğu ağırla
Yodhsun konuk budhunka
Ününü yaysın buduna (Atalay 1985: 45).

4 *"Yukarıda Türk Tanrısı, Türk(ün) mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İlteriş Kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış olacak....Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi, o Tanrı, kağan (olarak) oturttu ta*